

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІКИ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЗАСОБАМИ ЕСТЕТОТЕРАПІЇ

*Тетяна Віталіївна Мірошніченко,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової
освіти, природничих і математичних дисциплін та методик їх
викладання Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка*

Анотація. У статті визначено концептуальні засади реалізації педагогіки життєтворчості у професійній діяльності вчителя початкових класів засобами особистісно орієнтованих естетотерапевтичних технологій. Обґрунтовано гуманістичні принципи педагогіки життєтворчості, що відображають провідні положення естетотерапевтичної концепції розвитку творчої особистості. Представлено добірку інтегрованих технік з естетотерапії, спрямовані на розвиток в учнів початкової школи життєвих компетентностей.

Ключові слова: життєтворчість, педагогіка життєтворчості, життєві компетентності, духовність, естетотерапія, засоби естетотерапії, творчість, саморозвиток, суб'єктність.

Abstract. The article defines conceptual bases of realization of pedagogy of life creation in professional activity of elementary school teacher by means of personally oriented aesthetic therapy technologies. The humanistic principles of the pedagogy of life-creation, which reflect the leading provisions of the aesthetic-therapeutic concept of the development of creative personality, are substantiated. A selection of integrated aesthetic therapy techniques aimed at developing life skills primary school students is presented.

Key words: life-creation, pedagogy of life-giving, life competencies, spirituality, aesthetic therapy, aesthetic therapy, creativity, self-development, subjectivity.

CONCEPTUAL PRINCIPLES IMPLEMENTATION OF VITALITY PEDAGOGY IN THE PRIMARY SCHOOL OF MEANS OF AESTHETHERAPY

Tetiana Miroshnichenko

Стратегічні завдання освітньої реформи в початковій ланці освіти актуалізують питання формування життєвої компетентності молодшого школяра, розвитку в них таких особистісно-індивідуальних якостей, які допоможуть їм знайти своє місце у житті, стати активним членом суспільства, бути щасливою, упевненою у власних силах людиною. Сучасний учитель Нової української школи має спрямовувати професійну діяльність на створення сприятливих умов для творчої реалізації життєвого потенціалу кожного вихованця на гуманістичних засадах педагогіки життєтворчості.

Життєтворча концепція освітнього простору початкової школи потребує наукового пошуку сучасних інноваційних технологій створення гуманістичного педагогічного середовища, що ґрунтується на засадах особистісно орієнтованої освіти. Одним із ефективних шляхів вирішення окреслених завдань, на нашу думку, є використання таких засобів естетотерапії, як казка, гра, природа, мистецтво, у яких актуалізується життєтворчий, терапевтичний потенціал впливу на суб'єктів педагогічного процесу.

Останні дослідження, пов'язані з означеними питаннями, охоплюють проблеми вивчення забезпечення гуманістичного життєтворчого освітнього середовища, зокрема становлення життєтворчості особистості (О. Джура), формування культури життєтворчості особистості (Н. Богданова), ретроспективний аналіз розвитку педагогіки життєтворчості (Ю. Антибура), обґрунтування психологічних чинників розвитку життєтворчої активності людини (В. Ямницький), розвиток життєтворчої компетентності сучасної людини (І. Єрмаков, В. Нечипоренко, Д. Пузіков) тощо.

Проблема реалізації естетотерапевтичного підходу до професійної підготовки майбутніх педагогів висвітлена у працях О. Федій [10]. Науковець уперше обґрунтувала методологічні засади естетотерапії як сучасної галузі наукових знань, що виникла в інтегративному просторі педагогіки, естетики та психотерапії, визначила концептуальні засади системи підготовки педагогів до використання засобів естетотерапевтичного впливу в професійній діяльності.

Мета статті – обґрунтувати концептуальні основи реалізації педагогіки життєтворчості у професійній діяльності вчителя початкових класів засобами особистісно орієнтованих естетотерапевтичних технологій.

Визначення концептуальних засад педагогіки життєтворчості передбачає з'ясування сутності «життєтворчості» крізь призму естетотерапевтичної ідеї формування гармонійної особистості. Так, Н. Богданова визначає поняття життєтворчості як «вищий прояв сутнісних сил, життєвого та творчого потенціалу особистості, духовно-практична діяльність людини, спрямована на свідоме самотійне і творче визначення (проектування) та здійснення власного життя як індивідуально-особистісного життєвого проекту» [1, с. 11]. Дослідниця наголошує на важливості освіти у формуванні культури життєтворчості особистості: «Вдала організація навчально-виховного процесу та гармонійне чергування засобів навчально-дидактичної діяльності сприяє кращому і легшому, неагресивному і творчому усвідомленню школярами світоглядної цінності творчої діяльності, яка дає змогу реалізувати свої внутрішні сили, потяги, бажання і прагнення» [1, с. 146].

Згідно з позицією О. Джури, життєтворчість як «творення життя» – це творчість у трьох іпостасях: продуктивній (результатах активності особистості), суб'єктивній (в розвитку суб'єктивного світу особистості), і соціальній (відбиття в життєвих світах інших людей). Саме інтеграція трьох цих іпостасей закладає цілісність творчості особистості, перетворює її на життєтворчість [4, с. 9]. Цілком погоджуємося з науковцем, що завдання школи і суспільства полягає в тому, аби впровадити життєтворчу стратегію виховання, яка забезпечила б набуття особою позитивної складової життєвої компетентності. Сучасна освіта завдяки впровадженню інноваційно-гуманістичних і особистісно-орієнтованих педагогічних методик, технологій і світоглядних принципів перетворюється на буттєво-необхідний елемент людського життя [4]. Чільне місце серед новітніх технологій займає естетотерапія, об'єктом дослідження якої є особистість, яка потребує психолого-педагогічної допомоги, підтримки, захисту, педагогічного «лікування» дитячої душі, творчого вияву потенційних можливостей у життєдіяльності.

О. Васишин трактує життєтворчість як духовно-практичну діяльність особистості, що спрямована на проектування, планування, програмування та творче здійснення власного життя.

Особистість у цьому процесі постає як розвинена індивідуальність, суб'єкт свого життя [2, с. 84].

Л. Сохань вважає, що життєва компетентність є складним системним поняттям, яке визначається як здатність особистості вирішувати проблеми в усіх сферах життєдіяльності, виконувати життєві і соціальні ролі, що ґрунтуються на життєтворчих знаннях, уміннях і навичках, життєвих досягненнях [5]. Механізмом формування життєвої компетентності в школі І. Єрмаков вважає самоактуалізацію, розвиток якої можливий лише у процесі навчання. На його думку, основою життєвої компетентності є ціннісна система особистості, що формується у процесі самоактуалізації [7]. Іншою важливою умовою формування життєвої компетентності в початковій школі автор вважає інтегрованість та конструктивність стилю життя: процес самоактуалізації, сприяючи формуванню конструктивного стилю життя, дозволяє реалізовувати більше життєвих цілей з меншими витратами часу та енергії, зберігаючи як внутрішню рівновагу, так і відносну відповідність вимогам соціального середовища. Тому конструктивність стилю життя є ознакою життєвої компетентності особистості [7].

Життєва компетентність молодшого школяра, на думку О. Кононко, має розглядатися як нова стратегія, що змінює мету навчально-виховного процесу, спрямовує зусилля педагогів на забезпечення кожній дитині сприятливих умов для оволодіння важливою наукою і мистецтвом життя. Учена, вивчаючи життєву компетентність особистості, визначає три види середовища, які впливають на дитину: міжособистісну взаємодію; спеціально створене середовище переконування; засоби масової інформації [9].

У контексті досліджуваної проблеми має місце визначення і обґрунтування принципів педагогіки життєтворчості, в основі яких чітко простежується естетотерапевтична концепція розвитку особистості. На думку І. Єрмакова, до найголовніших з них належать:

– *«Не підготовка до життя, а саме життя»*. Усе, що відбувається у процесі навчання і виховання – це є повноцінне життя кожної дитини. Школа має допомогти усвідомити цінність життя, гідного людини, виробити свою життєву стратегію, свій життєвий проект, реалізувати положення: *«Пізнаючи світ, пізнавай передусім самого себе»*.

– *Принцип суб'єктності*. Згідно з ним, школа має максимально сприяти розитковій здатності дитини розуміти своє «Я» у зв'язках з іншими людьми і світом, осмислювати свої дії, передбачати їх наслідки як для інших, так і для власної долі.

– *Принцип рефлексії* включає як життєдіяльність і діяльність учня, так і його мислення, почуття, ціннісні засади вчинків, мотивів, смислу життя, життєвого вибору, самовизначення. Особливої значущості, на думку науковців, у цей час набуває культивування духовної та моральної рефлексії.

– *Принцип «ставлення до дитини як до особистості»* передбачає, перш за все, право учня на самостійні дії, саморозвиток, власну думку, життєву позицію. Прийняття дитини як даність означає «сприймати її особистість як цінність, зрозуміти її особистісну диспозицію, визнати в ній гідність людини, право на неповторність».

– *Принцип пріоритетності творчої діяльності перед репродуктивною*. Важливо, щоб учень знайшов свій спосіб дії та здійснив маленьке «відкриття», аніж повторив те, що йому запропоновано як зразок. Максимальний рівень прояву даного принципу – спрямування на виховання у школярів творчого ставлення до свого життя, до життєвого самовизначення, формування власного неповторного стилю життєздійснення.

– *Принцип софійності* спрямований на розвиток у дітей «філософського бачення проблем життя, свого місця в ньому, свого внутрішнього світу», особливо – на зламі епох та у кризові періоди розвитку суспільства, коли ламаються стереотипи та змінюються усталені погляди на життя».

– *Принцип духовності та духовного освоєння світу*. Проблема духовності – це не лише визначення вищого рівня освоєння світу, це проблема виходу людини за межі вузькопрагматичного буття, сходження особистості до своїх ідеалів, цінностей і їх реалізація на власному життєвому шляху. Реалізація принципу духовності у школі життєтворчості покликана «...допомогти молодій людині зрозуміти смисложиттєві проблеми, які фокусуються в системі «вічних питань людського буття» [7, с. 27-29].

Особливого значення в складних умовах нівелювання моральності, інтенсифікації освітнього процесу, стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій набуває питання реалізація принципу духовності та духовного освоєння світу. Видатні педагоги-гуманісти (Г. Ващенко, Я. Коменський, Я. Корчак,

А. Макаренко, А. Маслоу, К. Роджерс, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Р. Штайнер та ін.) убачали у двох особистісних чинниках розвитку дитини: духовності та естетизованості світосприйняття – основний сенс та шлях становлення повноцінної життєздатної та стійкої до всіляких життєвих негараздів людини. І сьогодні актуальною залишається теза про те, що найважливішим ядром розвитку особистості стає духовна сутність людини та її надзвичайна сприйнятливність до естетичного переживання Всесвіту.

У зміст поняття «духовність» сучасні науковці, філософи, учені вкладають ідею узгодженості, правильності, гармонійності буття людини у її найвищому рівні розвитку: «Духовність – це інтегративна якість психічної активності людини, яка виражає повноту та цілісність її внутрішнього життя, узгодженість її розуму, почуттів та волі, сполученість її світогляду та самосвідомості» [8, с. 136]. Таким чином, духовність через її міцний зв'язок з високою моральністю та естетизованістю несе в собі самодостатню естетотерапевтичну ідею гармонії та творчості, повної душевної, психологічної наснаги буттям. Тому основним ядром формування особистісного «Я» у естетотерапевтичному полі педагогічного процесу варто вважати духовну сутність особистості.

Цілком погоджуємося з думкою М. Боришевського про те, що важлива роль у виникненні та розвитку духовності належить саме емоційній сфері людини, її почуттям. «Духовно розвиненій людині притаманна багатобарвна палітра емоцій, почуттів, розмаїття форм і способів їх вияву: від зворушливих, бурхливих виявів своїх емоційних станів у зв'язку з певними явищами, подіями, вчинками, які стосуються життєво важливих людських цінностей, до їх стриманого, зовнішньо майже непомітного, але тим не менш сильного, внутрішньо напруженого переживання. Очевидно тому, спілкуючись з духовно багатою людиною, ми відчуваємо багатство і красу її внутрішнього світу. У неї – естетичне сприйняття навколишньої дійсності, здатність відчувати невичерпність, безкінечність можливостей людини у вибудовуванні за законами краси власного «Я», у розгортанні гуманних людських взаємин» [3, с. 11].

На наше переконання, досить потужним терапевтичним потенціалом розвитку духовної сфери молоді володіє казкотерапія, основою функцією якої є формування «морального імунітету» особистості. Сучасна дослідниця-казкотерапевт Т.Д. Зінкевич-

Євстигнесва визначає дане визначення як «здатність людини протистояти негативним впливам духовного, ментального та емоційного характеру, що походять із соціуму» [6, с. 4]. «Моральний імунітет є тим природним механізмом, який формується психікою заради захисту «людського духу» та забезпечення внутрішніх умов щодо конструктивної самореалізації» [6, с. 5]. Більшість казок можна кваліфікувати як метафори життя. Використання їх у роботі з молодшими школярами сприяють не тільки розвитку мислення, пам'яті, уваги, комунікативних навичок, а й допомагають учням отримати позитивний досвід вирішення життєвих проблем.

Так, пропонуємо використовувати інтегровані техніки казкотерапії, що спрямовані на збагачення внутрішнього духовного світу, розвиток особистісно-ціннісних орієнтацій, емоційного інтелекту, формування життєтворчих компетентностей тощо. Наприклад:

- колективне складання та подальший аналіз казки на орієнтовні теми: «Школа майбутнього», «Чарівний світ планети Щастя», «Казкова подорож країною Духовність»;

- придумування кінцівки притчі або казки («Притча про двох вовків», «Добро і зло», «Про любов, дружбу і милосердя», «Про щастя і добро», «Нескінченний хліб», «Небездоганний горщик», «Жебрак і правда»);

- музикомалювання казки (під музичний супровід зробити малюнок та скласти казку);

- проєктивні малюнки «Чарівна країна почуттів», «У кого (у що) зачаклувала мене Фея», «Моя родина в образах казкових героїв»;

- переказ казки від імені улюбленого та нелюбимого героїв;

- казкова психодрама тощо.

Значним психолого-педагогічним потенціалом у формуванні життєтворчої компетентності молодшого школяра володіє естетотерапевтична технологія – фототерапія. Наприклад, техніки «Лінія життя», «Грані мого «Я», «Автопортрет», «Мої друзі у минулому та у теперішньому», «Почуття та настрої у даний момент», «Мої секрети», «Світ моїх захоплень» сприяють актуалізації та виявленні почуттів, пов'язаних з різними періодами життя людини, їх усвідомлення та інтеграція.

У контексті фототерапії доцільно запропонувати учням зробити (або підібрати) серію фотографій на теми:

– «Куточок рідного міста»: фотографування об'єктів (архітектурні споруди, будинки, природа), що викликають емоційну реакцію, захоплення, зацікавлення. У ході виконання завдання у дітей розвивається звичка помічати у буденному щось незвичне, звертати увагу на довкілля, аналізувати колірну гаму, форми, пропорційні співвідношення предметів. Внаслідок цього формується естетичне сприймання навколишнього середовища, особистісно-ціннісне ставлення до нього;

– «Моя родина»: підбір фотографій сім'ї і родини, розповідь про її традиції, обряди, звички;

– «Моя подорож»: створення фотоколажу з місця відпочинку, екскурсії, подорожей, прогулянок, туристичних походів як на Україні, так і за кордоном. У ході презентації проекту учні знайомляться з сьогоденням різних районів, областей, міст, країн, з краєвидами і визначними місцями, архітектурою. Це сприяє активізації в школярів позитивних емоцій, заохоченню до творчої діяльності;

– «Чарівний квартал»: створення колажу (з фотографій, вирізок з газет, журналів, малюнків), на якому зображені споруди неіснуючого кварталу, району.

Значна увага у початковій школі приділяється формуванню в учнів життєво необхідним умінням контролювати власний психоемоційний стан, визначати емоції та настрій інших людей, адекватно реагувати на них, здійснювати профілактичні заходи щодо емоційного перенапруження, оволодіння елементарними способами релаксації тощо. Психогімнастика – метод естетотерапевтичного впливу, мета якого розвиток й корекція психічної, пізнавальної, емоційної сфери дитини, створення можливостей для самовираження, виховання позитивних якостей особистості (впевненість, сміливість, доброта, людяність), профілактика негативних психоемоційних станів, вдосконалення міжособистісних стосунків.

Утілюючи ідеї педагогіки життєтворчості, вчителів початкових класів необхідно використовувати в своїй роботі естетотерапевтичні технології з метою залучення учнів до спільної діяльності. Прикладом завдань колективної роботи дітей на уроках та позаурочний час можуть бути: створення колажів, фотоколажів (орієнтовні теми: «Настрій класу», «Толерантність», «Мої мрії», «Природа навколо нас» та ін.), виконання творчих проектів, створення колективних малюнків, «живої» азбуки, пісочних картин, виконання вокалотерапевтичних вправ тощо. Залучення молодших

школярів до творчої колективної діяльності засобами естетотерапії сприяє формуванню предметних компетентностей, розвитку емпатії, прагнення дитини до активної роботи, самоствердження, життєтворчості, імпровізації, співпраці.

Отже, реалізація педагогіки життєтворчості у початковій школі передбачає створення психологічно комфортного життєстверджуючого середовища в освітньому процесі, формування в учнів життєвих компетентностей засобами естетотерапевтичних технологій (казкотерапії, ігрової терапії, фототерапії, музикотерапії тощо) шляхом активізації емоційно почуттєвої та морально-духовної сфер особистості, необхідних для творчої життєвої самореалізації. Професійна діяльність вчителя Нової української школи має спрямовуватися на гармонійний розвиток особистості як творця і проектувальника власного життя на основі ідей самоцінності дитинства, діалогу та усвідомленого вибору кожною особистістю свого життєвого шляху.

Література:

1. Богданова Н. Культура життєтворчості особистості. Філософсько-світоглядний аналіз / Н. Богданова. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 302 с.
2. Василишин О. Школа життєвої компетентності. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково. – К.: Контекст, 2000. – 336 с.
3. Виховання духовності особистості / за заг. ред. М. Й. Боришевського. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 104 с.
4. Джура О. Д. Становлення життєтворчості особистості в контексті модернізації української освіти : автореф. дис. доктора філос. наук : 09.00.10 / Джура Олександр Дмитрович. – К., 2012. – 38 с.
5. Життєва компетентність особистості: / за ред. Л. В. Сохань. – К.: Богдана, 2003. – 520 с.
6. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Развивающая сказкотерапия / Т. Д. Зинкевич-Евстигнеева. – СПб. : Речь, 2011. – 168 с.
7. Єрмаков І. Г. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики / І. Г. Єрмаков. – Запоріжжя: ЦентрІон, 2005. – 640 с.
8. Каган М. С. Эстетика как философская наука / М. С. Каган. – Санкт Петербург, 1997. – 261 с.
9. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня доктора психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»/ О. Л. Кононко. – К., 2001. – 36 с.
10. Федій О. А. Естетотерапія / О. А. Федій. – К. : «Центр учбової літератури», 2012. – 304 с.